

Historie Kamenných Žehrovic – stručný přehled

Kamenné Žehrovice jsou ves velmi starobylá. Její jméno je podle předního českého toponomastika¹ Antonína Profouse odvozeno zřejmě od osobního jména Žehra (souvisejícího se slovesem „žehrat“), tedy ves lidí Žehrových.² Jiné výklady směřují ke slovu „žeh“ a uvažují o žďáření (vypalování) lesů, vyžehování kamene či dokonce spalování mrtvol.³ Přívlastek „Kamenné“ si ves vysloužila díky těžbě kvalitního, tvrdého pískovce, která se tu začala provozovat již ve středověku. Prokazatelně se odtud vozil kámen na stavbu chrámu svatého Víta i Karlova mostu, kde byl použit i na sochy, jež tuto jedinečnou památku zdobí. Žehrovické lomy a kameníci se objevují i v pramenech z dalších staletí. V 19. století pracovalo v lomech kolem vsi na 200 dělníků, kámen se mimo jiné dovážel na obnovu svatovítského chrámu i na stavbu Národního divadla.⁴

Samotné počátky vsi jsou ale plně nejasností. Je to dáno skutečností, že poměrně nedaleko, v dnešním okrese Rakovník, se nacházejí další Žehrovice, jimž se posléze dostalo přívlastku Mšecké. V nejstarších pramenech je totiž zpravidla nemožné s jistotou rozhodnout, které z obou stejnojmenných vsí se ta která zmínka týká, neboť oba přívlastky (Kamenné a Mšecké) se ustálily mnohem později, v průběhu 19. století.

Velmi markantní je to především v dokumentu, který bývá považován za nejstarší zprávu o existenci Žehrovic. Jedná se o donaci (darování) knížete Břetislava I. břevnovskému klášteru, hlásící se do roku 1045, avšak ve skutečnosti sepsanou teprve ve 13. století. Klášter měl podle dochovaného textu obdržet mimo jiné polovinu vsi Žehrovice („Segrovicih dimidiam“).⁵ Majetky, jimiž mělo být jmění kláštera rozhojněno, byly ale rozesety prakticky po celém knížectví, takže neexistuje žádné vodítko, podle něž by bylo možno rozhodnout, o kterou ves se tu jedná. Zatímco August Sedláček spojoval zmínku s Kamennými Žehrovicemi,⁶ Gustav Friedrich, který nejstarší české listiny vydával, se přiklonil ke Mšeckým Žehrovicím⁷ a jeho autoritou se nechal ovlivnit i Antonín Profous.⁸ Zajímavé je, že text, jenž měl potvrdit pravost Břetislavovy donace, byl doplněn i do pravého privilegia Přemysla Otakara I. pro břevnovský klášter z roku 1224.⁹ Zato u listiny z roku 1277, již Přemysl Otakar II. věnoval ves „Sehrowych“ ostrovskému klášteru při soutoku Vltavy a Sázavy, lze takřka s jistotou říci, že se týká Žehrovic Kamenných, neboť společně s nimi byly darovány i další vsi v blízkém okolí.¹⁰

V rukou církevních institucí zůstaly Žehrovice i nadále, avšak ve 14. století již nepatřily žádnému klášteru, nýbrž pražské kapitule při kostelu sv. Víta na Pražském hradě. Je přitom ovšem pravděpodobné, že vesnice byla (jak bylo v té době celkem obvyklé) rozdělena mezi více majitelů. V pozůstatcích zemských desk se k roku 1318 připomíná vladyka „Hawel de Zyerowycz“, o němž se předpokládá, že jeho predikát se vztahoval právě ke Kamenným Žehrovicím.¹¹ Platí nicméně, že v Žehrovicích není ani písemně, ani archeologicky doložena existence opevněného šlechtického sídla (tvrze). Pokud tedy Havlovi skutečně patřil díl naší obce, pak zřejmě žil na nějakém výstavnějším dvoře.

Vzápětí po vypuknutí husitských válek zapsal Zikmund v roce 1420 ves Žehrovice, patřící pražské kapitule, rytíři Konrádovi z Kladna (spolu s Tuhání, jejímž vlastníkem byla pro změnu kapitula vyšehradská). Obdobný list na Žehrovice a Přílepy dostal v roce 1436 od téhož panovníka další příslušník rodu Kladenských, Beneš.¹² Fakticky to znamenalo, že vlastníkem vesnice sice zůstala církev, vrchnostenská práva však ve vztahu k poddaným vykonávala okolní šlechta. Teoreticky mělo jít o stav dočasný, avšak vzhledem k tomu, že

panovníci nebyli schopni zápisné sumy vyplatit, naznačené právní poměry zůstaly po dlouhá desetiletí neměnné.

Poté, co došlo v roce 1541 k ničivému požáru Pražského hradu a shořely až na pár kvaternů (knih) prakticky veškeré zemské desky, nechal si Zdeněk Kladenský z Kladna o čtyři roky později znovu vložit své kladenské panství, jehož součástí byl „v Žehrovicích dvuor k[metcí] s p[laty]“. ¹³ Jde o další doklad roztržštěných vlastnických poměrů – zmíněný „kmetcí“ (tj. poddanský) dvůr byl Zdeňkovým dědičným vlastnictvím, které převzal od svých předků (možná šlo o zbytek někdejšího „vladyckého dílu), většinu vsi držel na základě výše zmíněných královských zápisů, vlastníkem tedy v pravém slova smyslu nebyl.

V 16. století se Žehrovice ocitly na hranicích smečenského panství rychle se vzrůstajícího panského rodu Bořitů z Martinic a staly se přirozeným cílem jejich expanzivních snah. Již v roce 1543 získal Jan Bořita od krále Ferdinanda I. právo, aby od Zdeňka z Kladna vyplatil Žehrovice i Tuháň. ¹⁴ Tedy aby složil zápisnou sumu a sám se ujal jejich držby. ¹⁵ Kdy k tomu došlo, není jisté. Každopádně se ale Jan v roce 1558 dohodl s pražskou kapitulou a postoupil jí se souhlasem císaře vsi Lisovice a Knovíz a jednoho poddaného ve vsi Vítově, za což obdržel „vsi celé Že[h]rovice“ se vším příslušenstvím, v jehož rámci se výslovně připomíná „kámen pískový lánaný ke mlejnu“ a také krčma, jež měla nadále odebírat pivo z kapitulního pivovaru v Unhošti. ¹⁶ V Žehrovicích bylo v té době 24 poddanských usedlostí a rozloha polností se pohybovala kolem 350 hektarů. ¹⁷ Žehrovský rybník s mlýnem pod hrází ale patřil nadále k císařskému křivoklátskému panství a Bořita ho získal teprve později, v roce 1589. ¹⁸

Ves Žehrovice byla každopádně již od roku 1558 součástí dominia (velkostatku) Smečno. Na sklonku 16. století ale došlo ještě jednou k jejímu rozdělení, když Janův syn Jiří postoupil v roce Václavovi Fuksovi Čimelickému z Čimelic (královskému hejtmanovi na Zbizoze) jako svobodné vlastnictví dvůr, kde bývala rychta, krčma, ovčín a několik obydlých i pustých chalup. Václav pak na vlastní náklad vystavěl pod vsí nevelký mlýn. ¹⁹ Drobný statek pak několikrát změnil majitele, až ho v roce 1609 opět koupil Jaroslav Bořita z Martinic od erbovního měšťana Jana Vartovského z Varty za 2 750 kop míšeňských grošů. ²⁰ Krčmu pak prodal za 300 kop žehrovickému rychtáři Janu Grünzlerovi. ²¹

Od 16. století již lze celkem podrobně sledovat osudy jednotlivých žehrovických usedlostí, neboť někdy v letech 1565–1566 byl zpracován podrobný urbář (soutpis) smečenského panství a od roku 1572 začaly být ve smečenské vrchnostenské kanceláři vedeny pozemkové knihy. ²² V roce 1633 bylo panství Smečno prohlášeno za svěření (fideikomis), jehož součástí se staly i Žehrovice se dvěma krčmami, poplužním dvorem, ovčínem a mlýnem. ²³ Během třicetileté války ale ves velmi utrpěla. Když v roce 1639 žádal Jaroslav Bořita z Martinic císaře, aby mu propůjčil právo vybírat v Žehrovicích mýto, zmínil mimo jiné i skutečnost, že mlýn v této vsi byl nedávno vypálen císařskou soldateskou. ²⁴

Se Smečnem zůstaly Žehrovice spojeny až do zrušení patrimoniální (vrchnostenské) správy v roce 1849. Vrchností jim byli nejprve Martinicové a po vymření tohoto starobylého českého rodu v roce 1789 jejich dědicové, původem korutanští Clamové. Ti ke svému rodovému jménu připojili i příjmení svých předchůdců a psali se jako hrabata Clam-Martinicové. ²⁵ Do roku 1714 bylo smečenské panství včetně Žehrovic zařazeno do Slánského kraje, ten byl následně přičleněn k Rakovnickému a Rakovník zůstal krajským městem i po další reformě krajské správy, kterou Marie Terezie provedla v roce 1751.

Významnou součástí Žehrovic byla v této době poštovní stanice, kterou dostal právě v roce 1751 od císařovny dědičně italský šlechtic (původem z Cremony) Josef de Dovara.²⁶ Na existenci pošty upozornil v roce 1785 ve své topografii Rakovnického kraje Jaroslav Schaller,²⁷ o šedesát let později ji v obdobném díle znovu zmínil i Johann Gottfried Sommer. Ten uvedl i další zajímavé údaje – ves Žehrovice (u níž se v této době již objevuje přívlastek „Kamenné“) čítala podle něj 64 domů, v nichž žilo 606 obyvatel.²⁸ Vesnice se rychle rozrůstala – v roce 1886 se ve statistickém přehledu zpracovaném z rozkazu pražského místodržitelství uvádí, že v Žehrovicích, k nimž patřily Turyňský a Kolský mlýn, Mrákavy a Srby, je úhrnem 184 domů a v nich 1 344 obyvatel. V roce 1913 to bylo již 281 domů a 2 604 obyvatel.²⁹ V samotných Žehrovicích bez Srbů to bylo samozřejmě méně, i zde ale počet obyvatel postupně narůstal, až se v polovině 20. století dostal až ke dvěma tisícům (v roce 1950 se uvádí 1 999 obyvatel). Pak přišel pokles, v současné době jde celkové číslo opět mírně vzhůru. Počet domů roste konstantně, od 118 v roce 1869 až k 531 v roce 2001.³⁰

Po roce 1848, kdy byly v důsledku tzv. buržoazní revoluce zrušeny poddanství a s ním spojená robota, staly se Žehrovice samosprávnou obcí, kde si občané volili obecní výbor a ten si pak ze svého středu vybíral purkmistra (starostu). Počet členů výboru byl v souladu s obecními zařízeními z let 1849 a 1862 nejprve 12 a po zvýšení počtu obyvatel 18.³¹ Administrativně byla ves podřízena nejprve okresnímu hejtmanství v Novém Strašecí, od roku 1869 pak podléhala politické správě ve Slaném, k Novému Strašecí ale nadále přináležela soudně (v Rakousku i v 1. republice existovaly totiž dvojí okresy, politické a soudní). Po 2. světové válce byly Kamenné Žehrovice znovu zařazeny do okresu Nové Strašecí, po další reformě provedené v roce 1960 se ale správně i soudně přimkly k blízkému Kladnu, které se stalo centrem nově vzniklého okresu.³² Mezitím, v roce 1950, došlo rozhodnutím Ministerstva vnitra k tomu, že se od Žehrovic oddělily Srby, jež se později (v roce 1980) staly součástí obce Tuchlovice.³³ To už se ale existence obecní samosprávy nachýlila ke svému dočasnému konci a namísto obecního zastupitelstva a starosty převzal řízení vsi Místní národní výbor v čele s předsedou.

Po pádu komunistického režimu v roce 1989 došlo k opětovné decentralizaci veřejné správy a obnovení obcí jako samosprávných korporací. První volby do obecních zastupitelstev proběhly 24. listopadu 1990, v Žehrovicích je vyhrála KSČ se ziskem více než 36 % hlasů.³⁴ Prvním polistopadovým starostou se stal Jiří Kulhavý, jehož v úřadu v návaznosti na výsledky dalších voleb vystřídali Milan Šefčík (1998), Hana Jirkalová (2006) a Soňa Černá (2010). Po správních reformách provedených na konci 20. a na počátku 21. století jsou dnes Žehrovice součástí obvodu obce s rozšířenou působností Kladno, okresu Kladno a samosprávného Středočeského kraje. I když ale řadu úředních věcí musí občané vyřizovat mimo obec, především na Kladně, pro rozvoj Žehrovic zůstává klíčovým orgánem zastupitelstvo (již tradičně devítičlenné) v čele se starostou. Jeho úkolem je dbát o rozvoj obce po všech stránkách a snažit se uspokojovat zájmy občanů, a to podle vlastního uvážení, bez řídicí ingerence státu. Přesně v duchu staré zásady, formulované již v 19. století, že základem svobodného státu je svobodná obec.

¹ Toponomastika je nauka o místních jménech (toponymech).

² A. PROFOUS, Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny, díl IV., Praha 1957, s. 822.

³ J. MACHAČKOVÁ, Toulky historií obce Kamenné Žehrovice, Kamenné Žehrovice 2007, s. 1–2.

⁴ K těžbě pískovce v Žehrovicích a jejich okolí podrobněji J. MACHAČKOVÁ, Kámen zvaný „Žehrovák“, Kamenné Žehrovice 2001.

⁵ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Tomus I., ed. G. FRIEDRICH, Praeae 1907, s. 352–354, č. 379.

⁶ A. SEDLÁČEK, Místopisný slovník historický, s. 1031.

⁷ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Tomus I., s. 353, č. 379 (pozn. 8).

-
- ⁸ A. PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, díl IV., s. 822.
- ⁹ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, Tomus II., ed. G. FRIEDRICH, Pragae 1912, s. 248–251, č. 259.
- ¹⁰ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, Pars II., ed. J. EMLER, Pragae 1882, s. 1183, č. 2706.
- ¹¹ *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum*. Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých, díl I., ed. J. EMLER, Praha 1870, s. 50–51, č. 183.
- ¹² *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské*, díl I., ed. F. PALACKÝ, s. 526, č. 175 a 176; S. BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*, Brno 2016, s. 153, č. 31 a s. 205, č. 248.
- ¹³ Národní archiv Praha, fond Desky zemské, sign. DZV 250, fol. H 10v – H 11r.
- ¹⁴ Když si v roce 1549 dělili kladenský statek bratři Žďárští ze Žďáru, počítal se ke kladenskému dílu jediný selský statek v Žehrovicích, nad nímž navíc patřilo kladenskému panství holé vrchnostenské právo, neboť veškeré platy byly odváděny k záduší kladenského kostela. Národní archiv Praha, fond Desky zemské, sign. DZV 48, fol. C 22v – C 26v (zde C 23 v).
- ¹⁵ Národní archiv Praha, fond Stará manipulace, sign. M 7/40, i.č. 2188, kart. 1446.
- ¹⁶ Národní archiv Praha, Desky zemské, sign. DZV 53, fol. K 7r – K 8r (vklad smlouvy); sign. DZSt 4, fol. E 11r – E 12r (nařízení Ferdinanda I., aby byla smlouva vložena do desk).
- ¹⁷ J. HONC, *Martinický velkostatek Smečno a jeho nejstarší urbář*. *Středočeský sborník historický* 4, 1969, s. 95. Veškeré tyto prameny jsou uloženy v Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Smečno, zde mj. i.č. 485 (urbář) a 269 (nejstarší gruntovní kniha).
- ¹⁸ Národní archiv Praha, fond Desky zemské, sign. DZSt 2, fol. E 28v – E 29r, sign. DZV D20v – D 22v; A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, díl VIII., s. 87.
- ¹⁹ Národní archiv Praha, fond Stará manipulace, sign. S 178/11, i.č. 3296, kart. 2253.
- ²⁰ Státní oblastní archiv Praha, fond Velkostatek Smečno, Listiny, sign. L 22; Národní archiv Praha, Desky zemské, sign. DZV 134, fol. L 22v – L 23r.
- ²¹ J. MACHAČKOVÁ, *Toulky historií obce Kamenné Žehrovice*, s. 4.
- ²² J. HONC, *Martinický velkostatek Smečno a jeho nejstarší urbář*, s. 98–101.
- ²³ J. KÖNIG – J. ŠTĚPÁNEK, *Velkostatek Smečno (1490) 1507 – 1936*. *Inventář, Křivoklát 1958*, s. 6.
- ²⁴ Národní archiv Praha, fond Stará manipulace, sign. S 178/2, i.č. 3296, kart. 2253.
- ²⁵ O obou rodech podal přehled základních informací P. MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, díl I, Praha 2008, s. 141–142, 608.
- ²⁶ <http://www.rektoris.wz.cz/dovara.html> [cit. 2017-10-01].
- ²⁷ J. SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen*, I. Theil, Prag 1785, s. 173.
- ²⁸ J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen*, XIII. Band, Prag 1845, s. 72–73.
- ²⁹ *Seznam míst v království Českém*, Praha 1886, s. 315; *Seznam míst v království Českém*, Praha 1913, s. 567.
- ³⁰ Historická čísla jsou soustředěna v J. RŮŽKOVÁ – J. ŠKRÁBAL a kol., *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*, I. díl, Praha 2006, s. 96–97, č. 32.
- ³¹ J. MACHAČKOVÁ, *Toulky historií obce Kamenné Žehrovice*, s. 22.
- ³² *Přehled změn v jurisdikční příslušnosti podává Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970*, Praha 1978, s. 224.
- ³³ Viz vyhláška ministerstva vnitra č. 13/1951 Sb., o změnách úředních názvů míst v roce 1950; <http://www.ou-tuchlovice.cz/o-tuchlovich/historie> [cit. 2017-10-01].
- ³⁴ <https://www.volby.cz/pls/kv1990/kv1111?xjazyk=CZ&xid=1&xdz=1&xnumnuts=3203&xobec=532452> [cit. 2017-10-01].